



Katarzyna Krupa-Lipińska*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**ZADOŚĆUCZYNIENIE ZA CIERPIENIE
WYNIKAJĄCE Z NIEMOŻNOŚCI NAWIĄZANIA
Z OSOBĄ BLISKĄ TYPOWEJ WIĘZI RODZINNEJ
Z POWODU JEJ USZCZERBKU NA ZDROWIU
BĘDĄCEGO NASTĘPSTWEM CZYNU NIEDOZWOLONEGO**

Uszczerbek na zdrowiu w postaci uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia u osoby bliskiej w sposób zupełnie naturalny powoduje ból i cierpienie u osób silnie związanych z nią emocjonalnie (np. rodziny, przyjaciół). Poczucie krzywdy jest w szczególności silne, gdy ów uszczerbek jest ciężki i trwały (np. w postaci zupełnego paraliżu, nieodwracalnej choroby) lub gdy powstał w sposób nagły i niespodziewany (np. wskutek wypadku komunikacyjnego lub błędu medycznego). Pojawia się zatem pytanie o możliwość wystąpienia przez osoby bliskie z roszczeniem o zadośćuczynienie za tak rozumianą krzywdę i co za tym idzie – o ewentualne podstawy prawne takiego żądania w sytuacji, gdy ów uszczerbek na zdrowiu osoby bliskiej powstał na skutek czynu niedozwolonego.

W ostatnim czasie w orzecznictwie pojawiły się trzy wyroki dotyczące tej problematyki, w tym dwa precedensowe orzeczenia Sądu Najwyższego, które stoją u podstaw podjęcia niniejszego tematu. Warto zatem na wstępie przytoczyć okoliczności faktyczne w nich zaistniałe.

W wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 września 2013 r. (I ACa 840/13, niepubl.) młoda samotna matka dzieci w wieku 4 i 3 lat w wyniku błędu lekarskiego znalazła się w trwałym stanie wegetatywnym. Władzę rodzicielską nad dziećmi początkowo sprawował ich ojciec, lecz w wyniku nadużywania przez niego alkoholu dzieci zostały umieszczone w rodzinie zastępczej dziadków. Świadomość stanu zdrowia matki oraz braku szans na jego poprawę doprowadziła u dzieci do urazu psychicznego, ciągłej traumy, trudności adaptacyjnych, emocjonalnych i uczuciowych.

* kkrupa@umk.pl

Błąd medycznego dotyczył także pierwszy z przywołanych wyroków Sądu Najwyższego, tj. wyrok z dnia 9 sierpnia 2016 r. (II CSK 719/15, niepubl.), w którym syn powódki podczas porodu na skutek zaniedbań personelu medycznego doznał długotrwałego i ciężkiego niedotlenienia, w związku z czym urodził się w bardzo ciężkim stanie. Stwierdzono u niego trwałe, neurologiczne uszkodzenie na zdrowiu w rozmiarze 100%, ciężką postać dziecięcego porażenia mózgowego ze spastycznym niedowładem czterokończynowym. Z synem powódki nie ma kontaktu słownego, słyszy, lecz wydaje z siebie tylko nieartykułowane dźwięki, nawiązuje jedynie kontakt wzrokowy, nie zgłasza potrzeb fizjologicznych. Pozostaje w pozycji leżącej, musi korzystać z wózka inwalidzkiego z klinem i podparciem głowy. Dziecko wymaga i przez całe życie będzie wymagać stałej i całkowitej pomocy osób trzecich oraz codziennej i systematycznej rehabilitacji, w tym dotyczącej rozwoju psychicznego, w celu utrzymania stanu istniejącego. Powódka (matka dziecka) przed urodzeniem dziecka była osobą towarzyską, jej ciąża była wymarzona i oczekiwana. Po porodzie rozpadł się jej związek z ojcem dziecka i powódka od wielu lat zamieszkuje sama, sprawując nad synem samodzielnie opiekę. Jednocześnie zrezygnowała z pracy zawodowej i ograniczyła kontakty towarzyskie. Powódka swoją aktywność życiową koncentruje na synu, bowiem opieka nad nim wypełnia cały jej czas, włącznie z nocą, gdyż syn często się wybudza i ma niebezpieczne dla życia ataki padaczkowe. W momencie orzekania syn powódki miał 17 lat i ważył 50 kg, przez co powódka do opieki nad nim musi używać znacznej siły fizycznej. Na skutek tego matka ma problemy z kręgosłupem i podjęła leczenie ortopedyczne. Stan chłopca doprowadził również do wystąpienia u niej depresji wraz z myślami samobójczymi, co spowodowało podjęcie leczenia psychiatrycznego i psychologicznego.

Z kolei drugi z omawianych wyroków Sądu Najwyższego, tj. wyrok z dnia 10 lutego 2017 r. (V CSK 291/16, LEX nr 2329480.) dotyczył wypadku komunikacyjnego, któremu uległ ojciec dwójki małoletnich powodów. Wypadek spowodował długotrwałe niedotlenienie mózgu powodujące nieodwracalne zmiany, w tym brak kontaktu logicznego z otoczeniem, wyrażanie się monosylabami, brak świadomości miejsca i czasu, konieczność całodobowej opieki, brak zdolności do samodzielnej egzystencji. Powodowie byli blisko związani z ojcem, który czynnie uczestniczył w ich wychowaniu. Obecnie synowie nie mają kontaktu z ojcem. Młodsze dziecko raczej go unika, boi się go. Starszy syn próbuje nawiązać kontakt, ale nie odbiera reakcji. Dzieci odczuwają brak wsparcia ojca oraz brak matki zaangażowanej w opiekę nad mężem. Nie zapraszają rówieśników do domu, ponieważ mają poczucie wstydu, że ich rodzina jest inna niż wszystkie.

W doktrynie od dawna wskazuje się na poważne motywy aksjologiczne wywodzące się z zasad współżycia społecznego¹ dla przyznania zadośćuczynienia

¹ Zob. L. Stecki, *Glosa do wyroku z dnia 13 października 1987 r.*, „Nowe Prawo” 1990, nr 4–6, s. 230.

bliskim osoby w takich samych lub podobnych sytuacjach jak opisane wyżej. Stwierdza się bowiem, że „nie ulega wątpliwości, że rozmiar cierpień psychicznych po stronie najbliższych [członków rodziny] może tu być ogromny i trwać całymi latami”² oraz że „fakt ten [bardzo poważnego uszczerbku] może być dla jego najbliższych źródłem stresu, niepokoju, wiązać się z frustracją i poczuciem bezradności w obliczu sytuacji prowadzenia wspólnego życia z osobą niepełnosprawną, cierpiącą, czasem bez żadnych widoków powodzenia na przyszłość”³. Wskazuje się także, że „nie ulega wątpliwości, że taki sam skutek [ból i cierpienie bliskich] występuje, gdy ofiara zostanie poszkodowana w wypadku. Jej bliscy cierpią, widząc, jak cierpi poszkodowany, a zwłaszcza jak wypadek wpływa na jego perspektywy odniesienia sukcesu w życiu. Ponadto dodatkowe cierpienie łączy się z potrzebą codziennej pielęgnacji bliskiego. Obserwacja poszkodowanego wskutek wypadku, zwłaszcza gdy np. jest on w stanie śpiączki, potęguje cierpienie bliskich, ponieważ nawet upływ czasu nie pozwala im zapomnieć o wypadku i jego tragicznych konsekwencjach”⁴.

Problem prawny omawiany w niniejszym artykule znany jest od dawna w doktrynie i judykaturze europejskiej⁵, lecz wydaje się, że obecnie przybiera szczególnie na znaczeniu ze względu na rozwój medycyny, która w coraz większym stopniu pozwala na zwiększenie przeżywalności m.in. ofiar wypadków komunikacyjnych, co niejednokrotnie nadal łączy się niestety z trwałą niepełnosprawnością takich osób⁶.

W judykaturze europejskiej można zauważyć tendencję do rozszerzania sytuacji, w których zasądzane jest zadośćuczynienie. Innymi słowy, następuje poszerzanie zakresu przedmiotowego tego roszczenia wbrew tradycyjnemu podejściu, przewidującemu zasądzanie go jedynie w wypadkach przewidzianych w ustawie⁷. Stąd też w wielu europejskich systemach prawnych – czy to poprzez regulację ustawową, czy też w ramach działalności orzeczniczej sądów – dopuszczalne jest przyznanie zadośćuczynienia na rzecz osoby bliskiej poszkodowanego, któ-

² P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, wyd. 2, Warszawa 2014, s. 769.

³ Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Warszawa 2014, s. 400; też, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego na skutek uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia – konieczność regulacji prawnych* [w:] *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym. Materiały IV Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów, Toruń 24–25 czerwca 2011 r.*, red. M. Nesterowicz, Warszawa 2012, s. 586.

⁴ K. Osajda, *Zadośćuczynienie za doznanie przez bliskiego uszczerbku na zdrowiu wskutek wypadku*, „Państwo i Prawo” 2016, z. 1, s. 77.

⁵ Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 386–400; też, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego...*, s. 573 i nn.; E. Bagińska, *Tendencje rozwojowe odpowiedzialności deliktowej w Europie w końcu XX i początkach XXI wieku* [w:] *Czyny niedozwolone w prawie...*, s. 67–68.

⁶ E. Bagińska, *Tendencje rozwojowe...*, s. 67–68.

⁷ Tamże, s. 67.

ry poniósł ciężki uszczerbek na zdrowiu⁸. Trend ten znalazł swoje odbicie także w europejskich projektach unifikacyjnych prawa czynów niedozwolonych, tj. w art. 10:301 ust. 1 zdanie trzecie Principles of European Tort Law, gdzie przyjęto możliwość przyznania zadośćuczynienia osobie bliskiej pokrzywdzonego, który doznał bardzo poważnego uszczerbku, oraz w art. VI – 2:202 Draft Common Frame of Reference, gdzie dopuszczono możliwość zasądzenia zadośćuczynienia w omawianej sytuacji, jeśli w momencie wyrządzenia szkody osoba taka była w „szczególnie bliskich osobistych relacjach” („particularly close personal relationship”) z osobą poszkodowaną.

Dotychczasowe podejście polskiej teorii prawa oraz judykatury wskazuje na kilka sposobów analizy przedstawionego problemu. Po pierwsze, omawiany jest on w ramach szerszego zagadnienia dotyczącego generalnej możliwości kompensacji osób pośrednio poszkodowanych. Wskazuje się tu także, że w niektórych stanach faktycznych zastosowanie mógłby znaleźć art. 445 § 1 kodeksu cywilnego⁹. Po drugie, proponuje się (*de lege ferenda*) wprowadzenie nowej regulacji (dodanie § 4 do art. 445 k.c.), która miałaby wprost regulować możliwość przyznania zadośćuczynienia w omawianych sytuacjach. Po trzecie, uznaje się możliwość przyznawania zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 23 i 24 k.c., uznając, iż doszło do naruszenia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych. Powyższe próby znalezienia w prawie polskim podstaw dla przyznania zadośćuczynienia w omawianych sytuacjach w dużej mierze są zbieżne z różnymi sposobami „radzenia sobie” z omawianym problemem w prawie państw europejskich¹⁰.

1. Zadośćuczynienie dla osób bliskich jako pośrednio poszkodowanych – uwagi ogólne

Podobnie jak w sprawach dotyczących śmierci osoby bliskiej, również i w sprawach dotyczących spowodowania uszczerbku na zdrowiu tychże osób pojawia się zagadnienie generalnej dopuszczalności kompensacji osób pośrednio poszkodowanych w prawie polskim. W omawianych sytuacjach osobą bezpośrednio poszkodowaną jest bowiem osoba wobec której skierowane było działanie sprawcze i która wskutek tego działania doznała uszczerbku na zdrowiu, natomiast osobami pośrednio poszkodowanymi są osoby czujące ból i cierpienie w związku z jej kalectwem. Problem ujęty w ten sposób jest skomplikowany ze względu na daleko posunięte rozbieżności istniejące w tej kwestii zarówno w orzecznictwie,

⁸ M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 386–400; taż, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego...*, s. 574–586; E. Bagińska, *Tendencje rozwojowe...*, s. 68; K. Osajda, *Zadośćuczynienie...*, s. 75.

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 459, ze zm.) [dalej: k.c.].

¹⁰ M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 386 i nn.; taż, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego...*, s. 573.

jak i w doktrynie. W niniejszym artykule odniosę się do nich jedynie w zakresie, w jakim wypowiedzi te mają bezpośredni związek z omawianą materią.

W starszej literaturze dość powszechnie przyjmowano, że roszczenie odszkodowawcze przysługuje jedynie podmiotom bezpośrednio poszkodowanym¹¹, co niejednokrotnie łączono z koncepcją ryzyka życia (*risque de la vie, Lebensrisiko*), zgodnie z którą ryzyko związane z egzystencją ludzką i posiadanymi wartościami majątkowymi powinno ją samą obciążać¹². Przeciwnikiem kompensacji osób pośrednio poszkodowanych (zarówno w odniesieniu do szkód majątkowych, jak i niemajątkowych) był m.in. Adam Szpunar, który twierdził, że „na tle prawa polskiego nie należy uwzględniać i wynagradzać uczuć związanych z przywiązaniem do innej osoby (*sentiments d'affection*). Sprawa ta jest zupełnie oczywista, gdy chodzi o cierpienia spowodowane kalectwem osoby bliskiej. Przykładowo biorąc, ojciec nie może domagać się zadośćuczynienia z tego powodu, że córka stała się kaleką wskutek wypadku komunikacyjnego”¹³. Z kolei w nowszej doktrynie pogląd o generalnej niedopuszczalności kompensacji osób pośrednio poszkodowanych łączony jest zazwyczaj z koncepcją tzw. bezprawności względnej¹⁴. Powyższe stanowisko znajduje wyraz zarówno w starszych¹⁵, jak i nowszych¹⁶ orzeczeniach sądowych, co pochwalał m.in. Witold Czachórski, stwierdzając, że wszelkie uchybienia w regule, że zadośćuczynienie za krzywdę należy się tylko bezpośredniej ofierze, będą dowolne, a jej złamanie „będzie złamaniem bez dostatecznego powodu”¹⁷.

W starszej doktrynie pojawiały się jednak również głosy kwestionujące stanowisko odmawiania podmiotom pośrednio poszkodowanym kompensacji i to zarówno co do szkód majątkowych, jak i niemajątkowych¹⁸. Koncepcja ta zyskuje zwolenników w najnowszej literaturze, gdzie wywodzi się ją z zasady *neminem laedere*¹⁹. Stanowisko to znalazło również wyraz w orzecznictwie, w tym w najnowszych, precedensowych orzeczeniach Sądu Najwyższego przywołanych

¹¹ L. Stecki, *Glosa...*, s. 226.

¹² L. Stecki, *Problematyka odpowiedzialności za szkodę pośrednią* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy)*. Księga pamiątkowa ku czci profesora Zbigniewa Radwańskiego, red. S. Soltysiński, Poznań 1990, s. 287.

¹³ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 73.

¹⁴ Zob. przede wszystkim M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2011, s. 67 i nn.; zob. także P. Księżak, *Komentarz do art. 23 k.c., teza 121* [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014.

¹⁵ Na temat zadośćuczynienia zob. wyrok SN z dnia 13 października 1987 r., IV CR 266/87, „Nowe Prawo” 1990/4–6 z głosem L. Steckiego.

¹⁶ Zob. m.in. uchwałę Izby Cywilnej SN z dnia 8 października 2010 r., III CZP 35/10; wyrok SN z dnia 11 grudnia 2008, IV CSK 349/08.

¹⁷ W. Czachórski, *Dobra osobiste i ich ochrona de lege ferenda w prawie cywilnym* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego...*, s. 24.

¹⁸ L. Stecki, *Glosa...*, s. 226 i nn.

¹⁹ B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenie dóbr*, Warszawa 2013, s. 46 i nn.; zob. także M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*

wyżej²⁰. Sąd Najwyższy odrzucił w nich bowiem jednoznacznie koncepcję tzw. bezprawności względnej, uzasadniając to istnieniem w prawie polskim zasady pełnej kompensacji szkody oraz tym, że do ograniczenia odpowiedzialności służy adekwatny związek przyczynowy, który może mieć przecież charakter pośredni. Jednocześnie Sąd Najwyższy wskazał, że art. 446 k.c. umożliwiający wynagrodzenie szkód doznanych przez osoby trzecie wskutek śmierci bezpośrednio poszkodowanego nie stanowi normatywnego ograniczenia dla roszczeń odszkodowawczych osób pośrednio poszkodowanych, lecz dogodniejszą formę kompensacji niż wynikająca z zasad ogólnych. Ponadto wskazano, że art. 448 k.c. nie różnicuje możliwości dochodzenia zadośćuczynienia za krzywdy wynikłe z naruszenia dóbr osobistych ze względu na bezpośredni lub pośredni sposób dokonanego naruszenia.

2. Zadośćuczynienie dla osób pośrednio poszkodowanych za szkodę na osobie w postaci rozstroju zdrowia (art. 444 k.c. w zw. z art. 445 § 1 k.c.)

Niejednokrotnie zdarza się, że uszczerbek na zdrowiu jednej osoby, w szczególności gdy ma on charakter poważny i trwały, wywołuje rozstrój zdrowia u jej osób bliskich. Dobry przykład stanowią moim zdaniem okoliczności faktyczne pierwszego z przywołanych wyżej wyroków Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 r., w których u matki zdiagnozowano zarówno problemy ortopedyczne (wynikające z fizycznej opieki nad siedemnastoletnim synem), jak i psychiczne w postaci pełnoobjawowej depresji wraz z myślami samobójczymi. Jeśli rozstrój zdrowia osoby bliskiej pozostaje w pośrednim, lecz adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem szkodzącym, wówczas należałoby uznać, że takiej osobie bliskiej przysługuje m.in. roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art. 444 k.c. w zw. z art. 445 § 1 k.c. Jest to bowiem krzywda „własna” osoby bliskiej²¹. W doktrynie ostrożnie aprobuje się takie rozwiązanie, wskazując jednocześnie na możliwe trudności dowodowe w tej mierze²². W przywołanym wyżej wyroku Sąd Najwyższy odniósł się do tej kwestii, stwierdzając, że „nie budzi wątpliwości” w takiej sytuacji możliwość uwzględnienia roszczeń osoby bliskiej, jeżeli uszczerbek na zdrowiu doznany przez tą osobę jest normalnym następstwem czynu niedozwolonego nakierowanego na inną osobę (art. 444–445 § 1 k.c.).

W odniesieniu do roszczenia o odszkodowanie i rentę w sprawie dotyczącej śmierci osoby bliskiej (których analogiczne stosowanie można by rozważyć w odniesieniu do roszczenia o zadośćuczynienie w razie uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej) na powyższej podstawie prawnej orzekł Sąd Apelacyjny w Kra-

²⁰ To jest w wyroku SN z dnia 9 sierpnia 2016 r. oraz w wyroku SN z dnia 10 lutego 2017 r.; zob. także wyrok SA w Krakowie z dnia 29 listopada 2000 r., I ACa 882/00, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2002, nr 4, s. 107.

²¹ Zob. uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Warszawa 6 listopada 2007 r., Sejm RP VI kadencji, druk sejmowy nr 81.

²² Zob. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 403.

kowie w wyroku z dnia 29 listopada 2000 r. (I ACa 882/00)²³. W stanie faktycznym rodzice domagali się od ubezpieczyciela kierowcy odszkodowania i renty ze względu na to, że w wyniku śmierci ich syna, za którą kierowca był odpowiedzialny, doznali szoku psychicznego, a w jego następstwie depresji, co spowodowało utratę zdolności do pracy zarobkowej. Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że: „Przesłanką roszczeń odszkodowawczych z art. 444 k.c. (a także roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z art. 445 § 1 k.c.) jest wykazanie, iż poszkodowany – wskutek śmierci osoby bliskiej – doznał rozstroju zdrowia kwalifikowanego w kategoriach medycznych jako choroba psychiczna (co wymaga ustalenia na podstawie opinii biegłych), nie jest natomiast wystarczające wykazanie takich następstw w sferze psychicznej poszkodowanego, które zazwyczaj łączą się ze śmiercią osoby bliskiej: uczucie smutku, przygnębienia, żalu i innych negatywnych emocji”²⁴. W wyroku tym Sąd Apelacyjny, dopuszczając kompensację szkody pośredniej w postaci rozstroju zdrowia psychicznego, wskazał na jej dwa ograniczenia: 1) krąg osób legitymowanych do żądania naprawienia szkody ogranicza się do osób bliskich zmarłego; 2) koniecznością wykazania, że osoba bliska doznała rozstroju zdrowia kwalifikowanego w kategoriach medycznych jako choroba psychiczna.

3. Postulaty *de lege ferenda* – dodanie § 4 do art. 445 k.c.

Jak wspomniano, na gruncie starszej literatury prawniczej pogląd o generalnej niedopuszczalności kompensacji osób pośrednio poszkodowanych był dość powszechny. Z tego powodu już wówczas Leopold Stecki zgłaszał postulaty wprowadzenia *de lege ferenda* odpowiedniej regulacji dotyczącej kompensacji osób pośrednio poszkodowanych. Co ważne z punktu widzenia niniejszej pracy, były one prezentowane na tle orzeczenia, w którym roztrząsano możliwość przyznania zadośćuczynienia matce, która doznała rozstroju zdrowia wskutek doznania przez kilkoro z jej dzieci rozległych szkód na osobie w następstwie wypadku komunikacyjnego. Autor stwierdzał bowiem, że z zasad współżycia społecznego wynika, że „przynajmniej w szczególnie drastycznych oraz społecznie i moralnie

²³ „Transformacje Prawa Prywatnego” 2002, nr 4, s. 107.

²⁴ W tej sprawie udowodniono także istnienie adekwatnego związku przyczynowego. Jak trafnie wskazał sąd: „Dla ustalenia takiej relacji nie jest natomiast konieczne wykazanie, iż powódka była świadkiem wypadku, w którym zginął jej syn lub bezpośrednich następstw tego wypadku w postaci uszkodzenia ciała jej syna. Wstrząs nerwowy bowiem może wywołać nie tylko percepcja traumatyzującego zdarzenia, ale także relacja o nim przekazana powódce przez osobę trzecią”, „Objaśnienie powstania wstrząsu psychicznego w związku z nagłą śmiercią osoby bliskiej łączy się z istnieniem silnej pozytywnej więzi emocjonalnej z tą osobą; z tego zaś punktu widzenia nie jest doniosłe, czy osoba, która doznaje takiego wstrząsu, była świadkiem wypadku osoby bliskiej. Przypisanie percepcji wypadku rozstrzygającego znaczenia dla odpowiedzialności za rozstrój zdrowia spowodowany wstrząsem psychicznym oznaczałoby, że odpowiedzialność ta byłaby zależna (parafrazując wypowiedź sędziego W. Brennana w sprawie *Jaensch v Coffey*, „Australian Law Report” 1984, Vol. 54) od wyniku wyścigu między ambulansem pogotowia ratunkowego a osobą bliską ofiary wypadku”.

uzasadnionych wypadkach sąd powinien mieć możliwość zasądzenia stosownego zadośćuczynienia na rzecz najbliższych osób wąskiego kręgu rodzinnego²⁵.

Powyższą myśl kontynuuje obecnie Monika Wałachowska, która proponuje wprowadzenie § 4 do art. 445 k.c. o następującej treści: „Sąd może także przyznać najbliższym członkom rodziny poszkodowanego na skutek uszkodzenia ciała lub doznania rozstroju zdrowia odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną przez nich krzywdę”²⁶. Powyższa propozycja *de lege ferenda* słusznie skonstruowana jest na wzór art. 446 § 4 k.c. Jednak moim zdaniem może warto byłoby również rozważyć, po pierwsze, zasadność dodania do postulowanego brzmienia przepisu fragmentu dotyczącego „ciężkiego i trwałego” uszkodzenia ciała lub doznania „poważnego i trwałego” rozstroju zdrowia przez bezpośrednio poszkodowanego. Po drugie, warto byłoby także zastanowić się nad wprowadzeniem pewnej standaryzacji kwot, które mogłyby być zasądzone przez sądy, np. w postaci maksymalnych kwot zadośćuczynienia lub tabeli normatywnych, lub tabel zadośćuczynienia do stosowania przez praktykę, na wzór rozwiązań stosowanych w innych krajach w odniesieniu do zadośćuczynienia w razie śmierci osoby bliskiej²⁷. Należy jednak podkreślić, że taka ewentualna standaryzacja nie powinna polegać na wprowadzeniu jednolitej kwoty, lecz powinna raczej uwzględniać indywidualizację sytuacji poszkodowanego²⁸.

4. Zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych

Jak wiadomo, katalog dóbr osobistych wymienionych przez ustawodawcę w art. 23 k.c. ma charakter otwarty. W orzecznictwie i doktrynie systematycznie identyfikuje się na coraz to nowe dobra mających status dóbr osobistych, a więc „uznanych przez system prawny wartości (tj. wysoko cenionych stanów rzeczy), obejmujących fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie, co stanowi przesłankę samorealizacji osoby ludzkiej”²⁹. Jednym z dóbr osobistych niewymienionych w art. 23 k.c., które zostało w ostatnim czasie uznane i szeroko zaaprobowane w orzecznictwie, są więzi rodzinne. W niniejszym artykule przyjmuję określenie tego dobra powyższym mianem, chociaż orzecznictwo posługuje się różnymi określeniami, takimi

²⁵ L. Stecki, *Glosa...*, s. 230.

²⁶ M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego...*, s. 592.

²⁷ Por. E. Bagińska, *Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art. 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich* [w:] *Kompensacja szkód komunikacyjnych*, red. K. Ludwichowska, Warszawa 2011, s. 152–153, 163.

²⁸ Tak na gruncie postulatów *de lege ferenda* w odniesieniu do art. 446 § 4 k.c. M. Nesterowicz, *Tendencje rozwojowe odpowiedzialności deliktowej w końcu XX i początkach XXI wieku a ochrona poszkodowanego w prawie polskim* [w:] *Czyny niedozwolone w prawie...*, s. 49.

²⁹ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 8, Warszawa 2005, s. 160–161.

jak: „więź emocjonalna łącząca osoby bliskie”³⁰, „szczególna emocjonalna więź rodzinna”, „szczególna więź rodzinna”, „szczególna więź emocjonalna”³¹, „relacja między zmarłym a osobą zainteresowaną”³², „bliska relacja pomiędzy zmarłym a osobą mu najbliższą”³³, „szczególna więź rodziców z dzieckiem”³⁴, „utrata relacji między ojcem i synem”³⁵, „prawo do niezakłóconego życia rodzinnego”³⁶, „prawo do życia w rodzinie i utrzymania tego rodzaju więzi”³⁷, „prawo do dorastania w biologicznej rodzinie”, „prawo do wychowywania biologicznych dzieci”³⁸, itp.

Dobra osobiste niewymienione wprost w art. 23 k.c. wywodzone są z różnych aktów normatywnych. W odniesieniu do więzi rodzinnych wskazuje się zarówno na akty prawa międzynarodowego, tj. art. 8 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³⁹, jak i akty prawa krajowego, w tym przede wszystkim art. 18 i 71 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁰.

Orzeczenie, w którym odniesiono się do tego dobra osobistego i które odbiło się szerokim echem w literaturze prawniczej, stanowiła uchwała SN z dnia 22 października 2010 r. (III CZP 76/10, OSP 2011, z. 9, poz. 96)⁴¹, chociaż nie było to pierwsze orzeczenie w którym uznano jego istnienie⁴². Pierwsze sprawy, w których sądy orzekły zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych dotyczyły sytuacji, gdy osoba bliska powodowi poniosła śmierć, co spowodowało jego krzywdę. W stanie faktycznym pierwszego wyroku odnoszącego się do omawianego dobra osobistego, tj. wyroku Sądu Apelacyjne-

³⁰ Zob. wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 44, s. 116.

³¹ Zob. uchwały SN: z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 142; z dnia 13 lipca 2011, III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10; z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12, OSNC 2013, nr 78, poz. 84; z dnia 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 88.

³² Wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 44, s. 116.

³³ Wyrok SN z dnia 14 stycznia 2010, IV CSK 307/09, OSP 2011, z. 2, poz. 15.

³⁴ Wyrok SA w Gdańsku z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, „Palestra” 2006, z. 9–10, s. 308.

³⁵ Wyrok SN z dnia 2 grudnia 2009, I CSK 149/09, Legalis nr 303887.

³⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 stycznia 2013, I ACa 906/12, Legalis nr 732676; wyrok SN z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, Biul. SN 2015, nr 9/9; wyrok SN z dnia 18 czerwca 2014 r., V CSK 463/13, niepubl.

³⁷ Wyrok SN z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11, niepubl.

³⁸ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2014 r., V CSK 436/13, niepubl.

³⁹ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3,5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284). Artykuł 8 ust. 1 Konwencji brzmi: „Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji”.

⁴⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.). Artykuł 18 Konstytucji RP brzmi: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Artykuł 71 Konstytucji RP z kolei stanowi, że „1. Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. 2. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa”.

⁴¹ Z glosami M. Wałachowskiej, M. Łolika, B. Lackorońskiego.

⁴² Zob. wyrok SA w Gdańsku z dnia 23 września 2005 r., I ACa 554/05, „Palestra” 2006, z. 9–10, s. 308, z glosą M. Wałachowskiej, „Przebieg Sądowy” 2007, nr 1, s. 135.

go w Gdańsku z dnia 23 września 2005 r. rodzice dochodzili od Skarbu Państwa – komendanta wojewódzkiego policji m.in. zadośćuczynienia wynikającego z ich bólu i cierpienia po stracie 13-letniego syna w wyniku śmiertelnego pobicia przez policjanta podczas interwencji wobec grupy kibiców sportowych. Również we wspomnianej wyżej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r. roztrząsany problem dotyczył kwestii bólu i cierpienia męża oraz dziecka wynikłego ze śmierci w wypadku komunikacyjnym ich żony i matki, a więc najbliższego członka rodziny. Postawione zagadnienie prawne brzmiało, czy najbliższemu członkowi rodziny zmarłego przysługuje – na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c. – zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w sytuacji, gdy śmierć poszkodowanego nastąpiła na skutek deliktu, który miał miejsce przed dniem 3 sierpnia 2008 r., a więc przed wejściem w życie § 4 art. 446 k.c. Odpowiedź Sądu Najwyższego była twierdząca, w konsekwencji czego w przypadku śmierci osoby bliskiej powodowie mogą dochodzić zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c. z powodu naruszenia czynem niedozwolonym ich dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych, jeśli naruszenie miało miejsce po 23 sierpnia 1996 r. (tj. po dniu wejścia w życie nowelizacji art. 448 k.c.), a przed 3 sierpnia 2008 r. (tj. przed dniem wejścia w życie art. 446 § 4 k.c.).

Pomimo szerokiego przyjęcia w orzecznictwie istnienia omawianego dobra osobistego w doktrynie można spotkać głosy odmawiające uznania tej wartości za dobro osobiste. Jednym z argumentów podnoszonych przeciwko uznaniu więzi rodzinnych za dobro osobiste jest twierdzenie, że nie mają one charakteru osobistego, lecz są więzią interpersonalną⁴³. Do kwestii tej odniesiono się w powyższych wyrokach Sądu Najwyższego, stwierdzając, że dobro osobiste w postaci więzi rodzinnych między osobami bliskimi ma charakter obiektywny, bowiem „istnieje niezależnie od stopnia i rodzaju łączących ich uczuć, które mogą jedynie decydować o istnieniu i zakresie krzywdy związanej z naruszeniem prawa do utrzymywania więzi rodzinnych”. W związku z tym nie można utożsamiać obiektywnego prawa do utrzymywania więzi rodzinnych z subiektywnym uczuciem przywiązania do bliskich⁴⁴. Ponadto, więzi rodzinne które będą mogły być uznane za dobro osobiste, a tym samym objęte ochroną prawną skuteczną *erga omnes*, „muszą przybierać postać **rzeczywistych, silnych, trwałych więzi emocjonalnych**, których istnienie przejawia się na zewnątrz w taki sposób, że **możliwa jest obiektywna weryfikacja** ich istnienia i nie mogą być utożsamiane jedynie z uczuciem przywiązania do innej osoby. Wymaga to zatem od podmiotów dochodzących ochrony szkód niemajątkowych, wynikłych z pośrednich naruszeń dóbr osobistych, wykazania, że przedmiotem naruszenia była wartość ściśle

⁴³ Zob. L. Bosek, *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Forum Prawnicze” 2015, nr 3(29), s. 9; J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23 k.c., teza 16 [w:] Kodeks cywilny, t. 1: Komentarz. Art. 1–449¹¹*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016; P. Księżak, *Komentarz do art. 23 k.c., teza 121...*

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r.

z nimi związana⁴⁵. Tym samym powyższe orzeczenia Sądu Najwyższego wpi-
sały się – *mutatis mutandis* – w utrwaloną już linię orzeczniczą dotyczącą więzi
rodziny jako dobra osobistego (w stanach faktycznych dotyczących śmierci
osoby bliskiej), gdzie stwierdza się, że nie każdą więź rodzinną automatycznie
należy zaliczyć do katalogu dóbr osobistych, lecz jedynie taką, której **zerwanie
powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy**⁴⁶. Oczywiście w stanach
faktycznych omawianych w niniejszym artykule nie będzie chodziło o zerwanie
więzi, lecz o ich poważne naruszenie spowodowane uszczerbkiem na zdrowiu
osoby bliskiej.

Rozwój orzecznictwa dotyczącego omawianego dobra osobistego spowo-
dował, że w odniesieniu do śmierci najbliższego członka rodziny jego narusze-
nie zaczęto uznawać także w razie śmierci *nascitursa*⁴⁷ i to nawet wówczas, gdy
dziecko nie było zdolne do życia poza organizmem matki, jeśli rodziców łączyła
z nienarodzonym dzieckiem silna więź⁴⁸, a także w stanach faktycznych dalekich
od śmierci osoby bliskiej, w tym np. w sytuacji, gdy rodzice (lub jedno z nich)
utrudniało kontakty z dzieckiem innej osobie bliskiej wobec tego dziecka (np.
drugiemu rodzicowi, dziadkowi, itd.)⁴⁹. Wydaje się zatem, że tylko kwestią czasu
było uznanie przez judykaturę możliwości powołania się na naruszenie przed-
miotowego dobra osobistego w sytuacji, w której bliski takiej osoby żyje, lecz
doznał uszczerbku na zdrowiu⁵⁰, a zatem w sytuacji, w której nastąpiła utrata
możliwości utrzymywania relacji typowych dla określonych więzi rodzinnych
(np. łączących dzieci z ojcem, matki z synem, itp.)⁵¹. Pierwszy znany mi wyrok,
w którym sąd orzekł o możliwości przyznania zadośćuczynienia w takiej sytu-
acji, był przywołany na wstępie wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia

⁴⁵ Wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r.

⁴⁶ Zob. m.in. uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, OSP 2011, z. 9, poz. 96; uchwa-
ła SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10.

⁴⁷ Por. wyrok SN z dnia 9 marca 2012 r., I CSK 282/11, OSNC 2012, nr 11, poz. 30, który dotyczył uzna-
nia za „zmarłego” na gruncie art. 446 § 4 k.c. dziecka poczętego, lecz nienarodzonego, pod warunkiem
jednak, że dziecko było zdolne do samodzielnego życia poza organizmem matki.

⁴⁸ Zob. wyrok SN z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, Biul. SN 2015, nr 9/9, w którym kobieta będąca
w 18. tygodniu ciąży straciła dziecko na skutek wypadku komunikacyjnego.

⁴⁹ Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 29 stycznia 2013 r., I ACa 906/12, Legalis nr 732676; wyrok SA
w Gdańsku z dnia 15 lipca 2015 r., I ACa 202/15, Legalis nr 1303817. Zob. szerzej w tej kwestii K. Krupa-
-Lipińska, *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*
[w:] *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. E. Kabza, K. Krupa-Lipińska, Toruń 2016, s. 7 i nn.

⁵⁰ Por. M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 324. Autorka w 2015 r. pisała, że „można się obawiać, że
zwolennicy tego poglądu w niedalekiej przyszłości zaczną twierdzić, że naruszenie więzi rodzin-
nych może mieć miejsce również w sytuacji, gdy bezpośrednio poszkodowany przeżył np. wypadek
komunikacyjny, jest w stanie wegetatywnym czy w stanie śmierci klinicznej. [...] sądy jak dotąd nie
wskazują, w jakich momentach to dobro się aktualizuje (a więc, czy dopiero w momencie śmierci, czy
już za życia zainteresowanych podmiotów)”.

⁵¹ Zob. wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r.

17 września 2013 r.⁵², a następnie dwa – również przytaczane wyżej – wyroki Sądu Najwyższego⁵³.

Przed wydaniem powyższych orzeczeń Sądu Najwyższego w doktrynie prezentowano skrajne stanowiska – i to nie tylko na gruncie *stricte* prawnym, lecz także aksjologicznym – co do możliwości przyznania zadośćuczynienia bliskim osoby, która doznała uszczerbku na zdrowiu. Motywy przemawiające za przyznaniem takiego zadośćuczynienia zaprezentowano we wstępie do niniejszego artykułu. W ich konsekwencji stwierdzono, że „skoro zadośćuczynienie przysługuje w razie śmierci bliskiego w wyniku wypadku, to nie zasługuje na akceptację odmowa możliwości dochodzenia zadośćuczynienia, gdy bliski wypadek przeżyje, lecz dozna poważnego uszczerbku na zdrowiu”⁵⁴. Z drugiej strony pojawiły się w tej kwestii także głosy krytyczne, według których „dopuszczenie kompensacji majątkowej uczuć najbliższych członków rodziny w sytuacji dotknięcia więzi rodzinnej skutkami czynu niedozwolonego wymierzonego przeciwko bezpośrednio poszkodowanemu, może utrwałać niebezpieczny społeczny obraz osób chorych i kalekich jako niepełnowartościowych. Jeżeli więzi międzyludzkie i rodzinne łączące te osoby z osobami pełnosprawnymi miałyby doznać prawnie doniosłego «uszczerbku» czy «przekształcenia» tylko z powodu choroby i kalectwa podmiotów tych relacji, a nie jedynie uczuciowego zmaczenia, które należałoby kwalifikować co najwyżej jako krzywdę naturalną, nieobjętą zakresem kompensacji, to ta wykładnia art. 448 k.c. mogłaby się stać przyczyną prawnej, trwałej stygmatyzacji tych osób”⁵⁵. Warto w tym miejscu przytoczyć także ogólny argument wysuwany przeciwko generalnej kompensacji osób pośrednio poszkodowanych, który pojawia się także w dyskusjach dotyczących przedmiotowego zagadnienia, a mianowicie, że dopuszczenie takich roszczeń spowoduje możliwość pojawienia się lawiny powództw⁵⁶.

Orzeczenie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu i powołane wyroki Sądu Najwyższego podzieliły pierwsze z wyżej zaprezentowanych stanowisk. Najważniejsze argumenty podnoszone przez Sąd Najwyższy w powyższych sprawach były następujące:

Po pierwsze, że prawo do zachowania więzi rodzinnych jest nierozzerwalnie związane z istotą osoby fizycznej jako podmiotu prawa – każdy człowiek ma bowiem potrzebę nawiązania i utrzymywania więzi rodzinnych z najbliższymi.

Po drugie, że więź między rodzicami i dziećmi – jako dobro osobiste – jest więzią niezwykle cenną, która łączy się ze szczególnym stosunkiem emocjonalnym i psychicznym, zaś decyzja dotycząca założenia rodziny i posiadania po-

⁵² I poprzedzający go wyrok SO we Wrocławiu z dnia 3 kwietnia 2013 r., I C 685/11.

⁵³ Zob. wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r. – sąd jednak oddalił w nim powództwo ze względu na wpływ terminu przedawnienia; wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r.

⁵⁴ K. Osajda, *Zadośćuczynienie...*, s. 75.

⁵⁵ L. Bosek, *W sprawie...*, s. 18.

⁵⁶ Na obawy takie wskazywał L. Stecki, *Glosa...*, s. 228; zob. także J. Panowicz-Lipska, *Komentarz do art. 23 k.c. teza 16...* oraz M. Kaliński, *Szkoda...*, s. 70.

tomstwa stanowi jeden z najbardziej doniosłych przejawów samorealizacji osoby ludzkiej. Stąd „naruszenie tej więzi, poprzez godzenie w życie **czy zdrowie** najbliższych członków rodziny powinno być objęte ochroną prawa cywilnego”⁵⁷ [podkr. KKL].

Po trzecie, że należy mieć na względzie hierarchię dóbr prawnie chronionych: im wyższą wartość ma dane dobro osobiste, tym jego ochrona powinna być szersza. Skoro nie jest kwestionowane dobro osobiste w postaci kultu pamięci po osobie zmarłej (które istnieje w odniesieniu do relacji pomiędzy uprawnionym i zmarłą osobą bliską), to niekonsekwencją byłoby odmówienie takiej ochrony matce, która bezpowrotnie utraciła możliwość nawiązania typowej dla relacji macierzyńskiej więzi z dzieckiem.

Po czwarte, motywy aksjologiczne, tzn. że nie istnieją powody do rozróżnienia sytuacji, w której dochodzi do zerwania więzi rodzinnych wskutek śmierci, a niemożnością nawiązania takiej więzi wskutek poważanego uszczerbku na zdrowiu. W obu tych przypadkach dochodzi do naruszenia dobra osobistego, chociaż z różną intensywnością.

Po piąte, Sąd Najwyższy odrzucił tezę, jakoby prawo polskie dopuszczało kompensację szkody powstałej jedynie u osób bezpośrednio poszkodowanych. Osoby bliskie względem osoby, przeciwko której skierowane było działanie sprawcze, mogą dochodzić roszczeń na podstawie art. 448 k.c., co zostało omówione powyżej.

Po szóste, w razie gdy szkoda niemajątkowa osoby bliskiej pozostaje w adekwatnym związku przyczynowym z ruchem pojazdu mechanicznego (a więc w razie zaistnienia wypadku komunikacyjnego), „ponoszący odpowiedzialność na zasadzie ryzyka (art. 436 § 1 k.c. w zw. z art. 435 § 1 k.c.) odpowiada także na zasadzie ryzyka na podstawie art. 448 k.c. za szkodę niemajątkową wyrządzoną osobie bliskiej poszkodowanego tym zdarzeniem wskutek naruszenia jej dóbr osobistych”.

Należy zauważyć, że zarówno omawiane tu orzecznictwo, jak i doktryna, do stwierdzenia, że doszło do naruszenia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych w razie uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej, wskazuje na konieczność spełnienia dodatkowego kryterium, a mianowicie, że zakłócenie więzi rodzinnej było „**istotne**”, przez co należy rozumieć sytuację, w jakiej doszło do **poważnego i trwałego** inwalidztwa osoby bliskiej, wskutek którego stała się ona niezdolna do samodzielnej egzystencji, wykonywania podstawowych czynności życiowych oraz nawiązywania logicznego kontaktu z otoczeniem, co będzie skutkowało brakiem nawiązania typowej dla więzi rodzinnej relacji z bliskimi. Nie chodzi tu zatem o zwykłe niedogodności związane z chorobą osoby bliskiej.

Warto zauważyć, że podobny wymóg wskazuje się w prawie portugalskim i słoweńskim⁵⁸. Dodatkowym wymogiem w obu tych porządkach prawnych

⁵⁷ Wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r.

⁵⁸ E. Bagińska, *Tendencje rozwojowe...*, s. 68.

jest to, aby pomiędzy poszkodowanym i powodem istniała bardzo silna więź⁵⁹. Należy zatem stwierdzić, że chociaż dzięki omawianemu w niniejszym artykule orzecznictwu prawo polskie wpisuje się w europejski trend kompensacji krzywdy osób, których bliscy doznali uszczerbku na zdrowiu wskutek czynu niedozwolonego, to jednak przesłanki do jej zastosowania są zaostrzone. Może natomiast pojawić się pytanie, czy wprowadzanie powyższych dodatkowych wymogów jest zasadne.

Moim zdaniem przyjęcie przesłanki ciężkiego (poważnego) uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej wydaje się być w pełni uzasadnione⁶⁰. Pewne wątpliwości mogą dotyczyć natomiast kryterium trwałości uszczerbku na zdrowiu. Oba pojęcia, tj. poważnego⁶¹ i trwałego uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej, są nieostre i z pewnością staną się przedmiotem interpretacji orzeczniczej. Interpretacja taka powinna stać się z kolei narzędziem do kreowania „polityki” przyznawania omawianego zadośćuczynienia przez sądy. Rygorystyczne rozumienie powyższych kryteriów spowoduje bowiem, że będzie ono przyznawane rzadko, o co zresztą apeluje się w doktrynie. Zdaniem Moniki Wałachowskiej *de lege lata* omawiane roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne powinno być uwzględniane wyjątkowo. Jako przykład autorka podaje sytuację, w której bezpośrednio poszkodowany doznał trwałego, nieodwracalnego uszczerbku na zdrowiu i wymaga stałej pomocy osób trzecich, np. znajduje się w stanie wegetatywnym, co uniemożliwia mu uczestniczenie w życiu rodzinnym⁶². Jednakże uznanie za „trwały” uszczerbek nie tylko uszczerbku nieodwracalnego (np. nieuleczalnej choroby, stanu wegetatywnego), ale również długotrwałego (np. wieloletniej śpiączki), pomimo że osoba bliska po dłuższym czasie będzie w stanie zmniejszyć zakres uciążliwości choroby, a może nawet powrócić do zdrowia, spowoduje rozszerzenie możliwości przyznawania zadośćuczynienia w takich sytuacjach. Uzasadnieniem dla takiego mniej rygorystycznego stanowiska mogłaby być okoliczność, że jeśli osoba bezpośrednio poszkodowana znajdowała się w określonym stanie przez wiele lat, to rozmiar cierpień jej osób bliskich z tego tytułu był przecież znaczący. Jednocześnie warto zauważyć, że w doktrynalnym postulacie wprowadzenia § 4 do art. 445 k.c. powyższe ograniczenia co do ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu osoby poszkodowanej (przynajmniej na razie) nie zostało wprowadzone. Mimo to należy postulować – za wyżej przywołaną doktryną – aby w orzec-

⁵⁹ M. Wałachowska, *Wynagrodzenie...*, s. 394–398.

⁶⁰ Podobnie w art. 10:301 (1) zdanie drugie Principles of European Tort Law, dopuszczając kompensację w omawianych przypadkach, stwierdza się, że uszczerbek na zdrowiu bezpośrednio poszkodowanego musi być bardzo poważny (*very serious non-fatal injury*).

⁶¹ Kodeks karny w art. 156 § 1 posługuje się pojęciem ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, lecz sięganie przy wykładni pojęcia „poważnego uszczerbku na zdrowiu” na gruncie omawianych spraw cywilnych do wskazanego przepisu kodeksu karnego (jako punktu referencyjnego) będzie moim zdaniem dopuszczalne jedynie pod warunkiem zachowania bardzo daleko idącej ostrożności.

⁶² M. Wałachowska, *Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za zerwanie więzi rodzinnych w razie doznania przez osobę bliską poważnego uszczerbku na zdrowiu*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 9, s. 20–23.

nictwie powyższe kryteria były stosowane w sposób na tyle restrykcyjny, aby przyznawanie zadośćuczynienia osobom bliskim nie stanowiło reguły czy wręcz automatyzmu, lecz było zarezerwowane dla sytuacji wyjątkowych.

Uzasadnienie dla przesłanki ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu osoby bezpośrednio poszkodowanej dla przyznania zadośćuczynienia osobie bliskiej można upatrywać m.in. także w dwóch następujących okolicznościach.

Po pierwsze, w zasadzie obiektywizacji ochrony dóbr osobistych. Obecnie w doktrynie i orzecznictwie powszechnie przyjmuje się, że czynniki obiektywne powinny decydować zarówno o wyróżnieniu poszczególnych dóbr osobistych, jak i o tym, czy nastąpiło ich naruszenie⁶³, co jest związane z bezwzględnym charakterem praw osobowości⁶⁴. Jak wskazał A. Szpunar, o tym, czy w konkretnym wypadku będziemy mieli do czynienia z dobrem osobistym oraz jakie są jego granice, będą decydowały panujące w danym społeczeństwie zapatrywania prawne, moralne i obyczajowe w danym czasie i miejscu⁶⁵. O naruszeniu dobra osobistego poprzez uniemożliwienie nawiązania typowej więzi rodzinnej będzie można mówić tylko wtedy, gdy uszczerbek na zdrowiu osoby poszkodowanej będzie ciężki i trwały. Taki stopień uszczerbku na zdrowiu jest moim zdaniem immanentnym składnikiem rozpatrywanego dobra. Zgodzić się bowiem należy, że przeciwnie uznanie powodowałoby kompensację pewnej niedogodności niezaskługującej na miano dobra osobistego.

Drużga z kolei okoliczność, która uzasadnia uwzględnienie powyższych kryteriów, dotyczy kwestii adekwatności związku przyczynowego. W literaturze za powiązanie adekwatne uznaje się takie, w którym rozpatrywana przyczyna każdorazowo zwiększa prawdopodobieństwo (możliwość) powstania określonego skutku⁶⁶. Zwiększenie prawdopodobieństwa jest oceniane poprzez zestawienie badanej sytuacji z sytuacjami pod istotnymi względami do niej podobnymi⁶⁷ i na tej podstawie stwierdzenie, czy badana przyczyna jest warunkiem ogólnie sprzyjającym powstaniu danego skutku⁶⁸. Za normalne następstwa uznaje się takie, które z reguły, przeważnie, zazwyczaj występują w danych okolicznościach⁶⁹. Przenosząc to na grunt omawianych tu sytuacji, moim zdaniem skutek w postaci braku możliwości nawiązania typowej więzi rodzinnej między osoba-

⁶³ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 90.

⁶⁴ Zob. J. Jastrzębski, *Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej*, „Palestra” 2005, z. 3–4, s. 36.

⁶⁵ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie...*, s. 88–90.

⁶⁶ Zob. A. Koch, *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 137; T. Dybowski [w:] *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1: *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 256; M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, wyd. 2, Warszawa 2011, s. 373.

⁶⁷ A. Koch, *Związek...*, s. 134; M. Kaliński, *Szkoda...*, s. 373.

⁶⁸ A. Koch, *Związek...*, s. 136; T. Dybowski, *System...*, s. 256; M. Kaliński, *Szkoda...*, s. 373.

⁶⁹ Zob. M. Nesterowicz, *Adekwatny związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej w świetle orzecznictwa sądowego* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltysieńskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 191 i przytoczone tam orzecznictwo.

mi bliskimi jest normalnym następstwem nie każdego uszczerbku na zdrowiu osoby poszkodowanej, lecz uszczerbku kwalifikowanego, który charakteryzuje się pewną dolegliwością (ciężkością). W tym kontekście warto dodać, że w odniesieniu do omawianych sytuacji Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 9 sierpnia 2016 r. przyjął konstrukcję pośredniego naruszenia dobra osobistego. Stwierdzono mianowicie, że „jeżeli brać pod uwagę charakter działania czynnika sprawczego na dobro będące przedmiotem oddziaływania, a nie sposób, w jaki ujawniają się jego skutki, to było ono bezpośrednio ukierunkowane na dobro syna powódki, a za pośrednictwem dodatkowego elementu stanu faktycznego, w postaci więzi między powódką a jej synem, doszło do pośredniego naruszenia dobra w postaci więzi rodzinnej należącego także do powódki (*le dommage par ricochet* – szkoda rykoszetowa)”. Jak wiadomo, w razie zaistnienia pośredniego związku przyczynowego, w celu stwierdzenia adekwatności powiązania pomiędzy „wyjściowym” zdarzeniem i „finalnym” skutkiem generującym szkodę, należy stwierdzić adekwatność powiązania zarówno pomiędzy poszczególnymi ogniwami łańcucha kausalnego, jak i pomiędzy owym „wyjściowym” zdarzeniem i „finalnym” skutkiem.

3. Konkluzje

Należy z uznaniem odnotować, że najnowsze wyroki Sądu Najwyższego omawiane w niniejszym artykule wpisują prawo polskie w europejski trend przyznawania zadośćuczynienia nie tylko w razie śmierci osoby bliskiej, lecz także w razie doznania przez nią ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu. Co istotne, powyższe orzeczenia dotyczyły stanów faktycznych, w których najczęściej dochodzi do uszczerbku na zdrowiu, tj. w sytuacji zawinionego błędu medycznego oraz wypadku komunikacyjnego. Ze względu na statystyczną powtarzalność tego rodzaju sytuacji można się spodziewać, że orzeczenia te będą odgrywać doniosłą rolę dla praktyki orzeczniczej sądów niższych instancji.

Katarzyna Krupa-Lipińska

COMPENSATION FOR SUFFERING CAUSED BY THE INABILITY TO ESTABLISH A TYPICAL FAMILY RELATIONSHIP WITH THE CLOSE RELATIVES WHO HAS BEEN INJURED BY AN UNLAWFUL ACT

Health damage in the form of bodily injury or health impairment, especially when it is serious and lasting (e.g. vegetative state) causes pain and suffering of close relatives of the injured person. The Author discusses the possibility to pursue pecuniary compensation by close relatives in a situation when the harm of the directly injured person has been caused

by an unlawful act. The analysis has been based mainly on the latest case law, including in particular the two precedent judgments of the Supreme Court of 9 August 2016 (II CSK 719/15) and 10 February 2017 (V CSK 291/16). The Author discusses various ways of legal analysis of the given issue, such as disputes about the general possibility in Polish law to compensate persons indirectly injured, the possibility of pursuing compensation by close relatives for their own health disorder on the basis of art. 445 § 1 of Polish Civil Code as well as the postulates of the doctrine to add § 4 to art. 445 of Polish Civil Code which would provide a clear legal basis for such claims and would facilitate their redress. The remaining part of the article is devoted to the personal good, which is usually called „the family ties” and which was pointed out in the analysed case-law. It has been noticed that according to the case-law, the family ties can be recognized as a personal good if they take the form of real, strong and lasting emotional bonds, that can be objectively verified. The Author points out that the analysed case-law introduced an additional prerequisites for redress in the given situations, namely that the disruption of family ties should be significant and that the health injury of the close relative must be serious and permanent. The Author agrees with those requirements and additionally justify them by referring to the principle of objective protection of personal goods and the objective examination of adequacy of the causal link.

